

Liikuntahistorian tutkimuksen ja opetuksen kaudet Suomessa

"Syvä uskoni on, että voimistelu laajassa mielessä käsiteltynä on ollut ja tulee olemaan merkittävä tekijä kulttuurissa, vahva kivijalka kansojen ja yksilöiden fyysisessä, älyllisessä ja moraalisisessa kehityksessä. Tässä kirjassani olen toistuvasti pyrkinyt esittämään todistuksia tämän näkemykseni tueksi."¹

Liikuntakulttuurin alalla 1800-luvun loppu ja seuraavan vuosisadan alku oli Suomessakin suurten teoreetikkojen, mutta myös aktiivisten toimijoiden aikaa. Nämä kaksi puolta liittyivät kiinteästi toisiinsa. Tämä näkyy Helsingin yliopiston Voimistelulaitoksen johtajassa Viktor Heikelissä (1842–1927), "Suomen miesvoimistelun isän" arvonimen hankkineessa miehessä. Hänellä teorian ja käytännön kokonaisuuteen liittyi kiinteästi myös historiallisen perspektiivin luominen. Heikelin teos *Gymnastikens historia* ilmestyi kolmena osana v. 1905–09 ja paisui 723-sivuiseksi. Heikelin oppilaan Klaus U. Suomelan mukaan teos muotoutui yli 20 vuoden kuluessa Heikelin vuosittain pitämien luentojen pohjalta. Hän arvioi, että käsikirjoitus oli suurin piirtein valmiina jo 1890-luvulla, mutta tekijä ei silloin saanut sille kustantajaa. Lopulta kirja ilmestyi tekijän omalla kustannuksella. Pitkä viive teki kirjan jo ilmestyessään lähdepohjaltaan osin vanhentuneeksi, sillä Heikel ei muiden töidensä vuoksi ehtinyt perehtyä uusimpaan tutkimukseen. Tämän Heikel itsekkin toteaa kirjansa esipuheessa.²

Gymnastikens historia on ilman muuta nostettava liikuntahistoriallisen tutkimuksen ensimmäiseksi merkkiteokseksi Suomessa. Uskoisin, että sen ei olisi 1800-luvun lopulla tarvinnut hävetä myöskään kansainvälisessä vertailussa.³ Heikel lähtee liikkeelle

elämän synnystä. Hän tutkii perusteellisesti liikunnan merkitystä eri kehitysasteilla olevien eläinlajien elämässä, selviytymistaistelussa. On huomattava, että Heikel tähtäsi alun perin luonnontieteilijän uralle ja että hän opiskeli luonnontieteilijä Helsingin yliopistossa. Tämä huomattavan pappissuvun vesa oli Darwininsa lukenut. Uskonnollisilta katsomuksiltaan hän oli babtisti.⁴

Ihmisten liikuntaharrastuksen kehityksessä Heikel uhraa runsaasti tilaa esihistorialliselle ajalle ja kirjoittaa samoin perusteellisesti Kiinan, Japanin, Intian, Persian, Mesopotamian, Palestiinan, Egyptin ja Foinikian kulttuureista. Mutta esikuvaksi Heikel nostaa liikunnan roolin antiikin Kreikassa; sitä käsittelevä osio vie kirjasta seitsemäsosan. Se on myös kirjan koherentein osa.⁵

Kirjan toinen painopiste on "moderni voimistelu" Euroopassa ja USA:ssa. Sen kehitystä seurataan 1700-luvun lopulta maittain niin, että viimeisenä päädytään Suomeen. Kirjan lopussa on lisäksi laaja luku, jossa Heikel pohdii urheilun ja voimistelun tulevaisuuden yleisiä trendejä.⁶

Tässä ei ole mahdollista paneutua perusteellisesti Heikelin näkemyksiin liikuntakulttuurin historiallisesta merkityksestä, hänen perusnäkemysensä välittyä mielestäni hyvin edellä olevasta lainauksesta. Otan esille vain yhden aspektin, joka liittyy Heikelin käyttämään yleistermiin *gymnastik*, jonka alaan hän sisällytti myös kilpaurheilun. Voimistelu ei vain edistynyt, se saattoi myös taantua. Niin oli käynyt antiikin ajan lopulla, ja niin oli Heikelin mukaan käymässä myös läntisessä maailmassa. Rappio alkoi, kun luovuttiin antiikin kreikkalaisten lanseeraamasta ja roomalaisten omaksumasta periaatteesta, joka tunnetaan parhaiten latinankielisessä asussaan *mens sana in corpore sano*, terve sielu terveessä ruumiissa. Jo antiikin kauden loppuvaiheessa periaate oli unohdettu, Heikel ajatteli, ja liikunnasta oli tullut ammattilaisten asia. Näin oli käymässä myös Euroopassa ja USA:ssa.⁷

Gymnastikens historia ei ilmestyessään nostattanut mitään riemunkiljahduksia. Itse asiassa se vaiettiin miltei tyystin. Syitä on toki niin sysissä kuin sepissäkin. Heikelin teos on melko raskaalla tyylillä laadittu tiiliskivi, joka ei missään olosuhteissa olisi noussut bestselleriksi. Puhuminen liikunnan taantumisesta ajankohtana, jolloin kilpaurheilu oli Suomessa todella tekemässä tuloaan, vei teokselta tehokkaasti sosiaalisen tilauksen.⁸

Heikelin teoksen sijasta voimistelun ja urheilun historiaan tutustuttiin Suomessa pitkään kahden muun samoihin aikoihin

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

ilmestyneen kirjan välityksellä. "Suomen urheilun isänä" myöhemmin mainittu Ivar Wilskman (1854–1932) julkaisi v. 1904–06 historiikkimaisen teoksen *Idrotten i Finland i början af tjugonde seklet*, joka luotaa perinnettä hieman laveammin kuin mitä otsikko antaa ymmärtää. Kirja käännettiin välittömästi myös suomeksi.⁹

Wilskmanin kirjan otsikon sana *urheilu* kertoo jo yksinään selkeästi painotuserosta Heikelin teokseen verrattuna. Vielä selväsanaisemmin tämä ero käy ilmi Lauri Pihkalan (1888–1981) kirjasta *Urheilijan opas*, joka ilmestyi v. 1908.¹⁰ Se on epäilemättä yksi vaikutusvaltaisimpia urheilun valmennusoppaita Suomessa kautta aikojen.¹¹

Käytännöllisistä tavoitteistaan huolimatta myös Pihkala painuu varsin perusteellisesti liikunnan historiaan. Saatesanoissaan hän kirjoittaa:

*"Historiallinen katsaus on kai lukijoiden – ja omastanikin mielestä venynyt liian pitkäksi. Mutta näissä oloissa ei sitä ole käynyt vähemmänkään supistaminen, jos mieli sen ensinkään täyttää tarkoitustaan, s.o. torjua niitä nurjia käsityksiä, jotka – useiden voimistelun ammattimiesten suosiollisella myötävaikutuksella – ovat yleisössä vallitsevina aikamme ennätysurheiluun nähden. Mielestäni on jokaisen urheilijan kyettävä todistamaan, että hänen harrastuksensa on hyödyllinen, että sillä on elämisen oikeutus. ..."*¹²

Kaikkiaan 357 tekstisivua käsittelevästä oppaasta kattaa historiaosuus, jolle Pihkala antoi otsikoksi "Urheilun ja yleensä ruumiinharjoitusten tärkeimmät vaiheet", runsaan neljänneksen.¹³

Pihkalan katsausta ei tutkimuksellisessa mielessä ole syytä verrata Heikelin teokseen, sillä sen tavoite on toinen. Liikunnan historiallisen tarkastelun perinteessä sillä on silti oma mielenkiintonsa. Urheilijan oppaan painotukset ovat monessa suhteessa erilaiset kuin Heikelin teoksen. Pihkala aloittaa helleeneistä, ja hän panee katsauksessaan suurta painoa "nykyään englanninkieltä puhuvien kansojen urheiluun". Kirjoittaja katsoo jälkimmäisen juurien löytyvän kelttien liikuntaperinteestä, jonka hän rinnastaa helleeniperinteeseen. Ensin mainitusta vain puuttui helleeneille ominainen kauneuden aspekti.¹⁴

Voi hyvin kuvitella, että Pihkalan poleeminen asennoituminen aiempiin alan näkemyksiin kohdistui osin Heikelin teosta

vastaan; Pihkala mainitsee teoksen vuosina 1905 ja 1907 ilmestyneet osat. Itse asiassa kuitenkin Pihkala ja Heikel ovat monessa suhteessa samoilla linjoilla, sillä myös ensin mainittu korostaa voimistelun merkitystä, tosin vahvasti kilpaurheilun näkökulmasta. Hän kiittelee Heikelin luomaa voimistelujärjestelmää, jossa hänen mukaansa oli onnistuttu välttämään ruotsalaisen lingiläisen systeemin yksitoikkoisuus.¹⁵

Heikelin *Gymnastikens historia* jäi vaille ansaittua huomiota, mutta hänen liikuntahistoriallinen ajattelunsa sai jatkajan Klaus U. Suomelassa (1888–1962), joka hänkin teki elämäntyönsä Helsingin yliopiston Voimistelulaitoksella, kasvatusopillisen voimistelun opettajana.¹⁶ Suomela on todella mielenkiintoinen persoona, jolla on myös laaja kaunokirjallinen tuotanto.

Suomela hoiti Heikelin tapaan liikuntahistorian luennot tuleville voimistelunopettajille. Tehtävä ei ollut epämieluisa, kuten voi päätellä siitä, että Suomela julkaisi v. 1923 ensimmäisen osan trilogiaksi laajentuneesta teoksestaan *Urheilun ja voimistelun historia*, jonka aikajänne on esihistoriasta keskiajan loppuun. Kolmas osa ilmestyi v. 1929.¹⁷

Kirjansa julkaisemista Suomela perustelee ennen muuta opetustarpeilla; alalta ei ollut lainkaan suomenkielistä yleisesitystä. Esikuvansa Heikelin tavoin hänellä oli korkea käsitys liikuntahistoriallisen tiedon merkityksestä. Suomela kirjoittaa:

*”Liikuntakulttuurin historiahan antaa ehkä kaikkein selvimmän ja varmimman vakuutuksen ruumiinharjoitusten arvosta ja merkityksestä, osoittaessaan niiden vuosituhansien kuluessa kantamat hedelmät.”*¹⁸

Tekijä omisti kirjansa Heikelille ja kertoo, että tämän teosta *Gymnastikens historia* oli ”näihin asti” käytetty Voimistelulaitoksella oppikirjana. Siihen hän sanoi omankin kirjansa ”suureksi osaksi” nojautuvan. Yhdessä tärkeässä suhteessa Heikelin kirja oli kuitenkin Suomelan mielestä vanhentunut. Jo teoksen nimestä voi arvata, mitä hän tarkoitti. *Urheilu* oli hänen mukaansa vanhin, luontaisin ja ”nykyisen liikuntakasvatuksen” näkökulmasta tehokkain liikunnan ilmenemismuoto. Sitä ei siis pitänyt kätkeä ”voimistelun” yleisnimikkeen alle.¹⁹

Ilmeisesti käytännön syistä Suomela jätti trilogiassaan käsittelemättä voimistelun ja urheilun historian Suomessa. Sen oli

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

määrä olla sarjan neljäs osa.²⁰ Mutta toisin kävi. Nähtävästi Suomela innostui 1930-luvulla uuteen teemaansa siinä määrin, että v. 1944 ilmestyi 579 sivua käsittävä Suomen urheilun historia I, eli sillekin oli määrä tulla jatkoa. Ajallisesti teos ulottuu Tukholman olympialaisten vuoteen 1912. Toisin kuin Maailmanhistoria-trilogia Suomen urheilun historia sisältää varsin paljon primääritutkimusta ja on monilta osin edelleen hyvä käsikirja. Käsikirjaksi kutsun sitä siitä syystä, että se on kompositioltaan hyvin hajanainen.²¹

Suomen urheilun historiaan sodan jälkeen kirjoitetut jatko-osat jäivät käsikirjoituksiksi. Hänen tutkimuksellinen panoksensa näkyy parhaiten opinnäytteeksi tarkoitettussa v. 1953 kirjana ilmestyneessä tutkimuksessa, joka käsitteli Viktor Heikelin kasvatustajattelua.²² Se on Suomen urheilun historian ohella Suomalain parasta antia liikuntahistorian tutkijana.

Samoihin aikoihin Suomela julkaisi myös laajan, 669 sivua käsittävän Urheilun maailmanhistorian. Hän toteaa saatteessaan, että maailma oli ehtinyt paljon muuttua v:sta 1929, jolloin ilmestyi Urheilun ja voimistelun historian kolmas osa:

*"Kulttuuria on luotu, hävitetty ja luotu uudelleen. Vaikka jo ensimmäinen maailmansota aiheutti urheilunkin alalla huomattavia muutoksia ja uudistuksia useimmissa sivistysmaissa, niin vielä suuremmat ovat urheilun kehitysvaiheet olleet toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen."*²³

Suomela ei nimennyt teostaan toiseksi painokseksi, vaikka käyttikin 1920-luvulla ilmestyneen teoksensa antia runsain mitoin hyväkseen. Uutta ainesta oli luonnollisesti kaikki v:n 1929 jälkeisestä ajasta kirjoitettu. Samalla hän karsi kovalla kädellä varhaisinta historiaa. Suurin muutos on kuitenkin se, että hän liitti nyt teokseen suomalaisen urheilun historian kytkien sen kronologisesti ja maanosittain/maittain etenevässä kerronnassa asianomaisiin yhteyksiinsä.²⁴

Urheilun maailmanhistoria ei ole mikään suuri luomus. Uusi aines ja myös osin uudenlainen näkökulma on ympätty vanhaan pohjaan niin, että saumat näkyvät. Kaikesta huolimatta myös tämä teos vankentaa osaltaan sitä asemaa, joka Suomelalle on annettava liikuntahistoriallisen tutkimuksen tradition yhtenä lenkkinä. Sitä vahvistaa myös Suomalain yli kolmen vuosikymmenen mittainen

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

opetustyö Helsingin yliopiston Voimistelulaitoksella. Urheilun maailmanhistorian saatteessa hän kirjoittaa:

*"Kaikkien niiden lisäksi, jotka olen maininnut jo edellisen teokseni alkulauseessa, lausun lopuksi kiitokseni myös niille monilukuisille Yliopiston voimistelulaitoksen entisille oppilailteni, joiden johdollani suorittamiini erikoistutkimuksiin tämän kirjan Suomea koskeva kohta sekä lopussa esitetyt ennätystaulukot joko osittain tai kokonaan nojaavat."*²⁵

Liikuntahistoria oli Voimistelulaitoksella myöhemminkin tutkielmien aiheena; teemasta valmistui siellä esimerkiksi v. 1953–63 ainakin 15 tutkielmaa.²⁶

Suomelaa lukuun ottamatta haki akateeminen tutkimus harvoin teemoja, joissa liikuntahistoria olisi ollut tärkeässä asemassa. Merkittävä poikkeus säännöstä on Maximilian Stejskalin (1905–1991) väitöskirja *Folklig idrott* (1954), jossa tutkitaan tavallisen suomenruotsalaisen väen vapaa-ajan leikkejä. Tekijä oli kiinnostunut aiheesta jo 1920-luvun lopulla.²⁷ Stejskal nimittää lähestymistapaansa etno-sosiologiseksi. Tutkimuksessa on siitä huolimatta vahvasti ja tietoisesti historiallinen perspektiivi. Kirjoittaja toteaa, että "kansanomaisen urheilun kehitys Suomessa on nähtävä viimeisten 75 vuoden kuluessa vallinneiden yhteiskunnallisten olosuhteiden muodostamaa taustaa vasten". Samoin hän korostaa, että käytetty metodi ei sulje pois historiallista tarkastelutapaa, joka päinvastoin on välttämätön; tässä yhteydessä Stejskal puhuu historiallis-sosiologisesta näkökulmasta.²⁸

Stejskal oli kansatieteilijä. Historiantutkimuksen piirissä liikunnan historia ei ollut saavuttanut missään vaiheessa suosiota. Kysymys oli tuskin periaatteellisesta kannanotosta. Näin voi päätellä esimerkiksi siitä, että maineikkaassa Suomen kulttuurihistoriassa myös urheilun historia sai sijansa. Tämän professori Gunnar Suolahden johdolla laaditun teoksen toimituskuntaan kuuluivat mm. tulevat historian professorit Eino Jutikkala ja Pentti Renvall. Teoksen neljänteen ja viimeiseen osaan kirjoitti – kuninkas muuten – Suomela selkeän ja monipuolisen yleiskatsauksen otsikolla *Voimistelu ja urheilu*.²⁹

Akateemisen liikuntahistoriallisen tutkimuksen ja opetuksen uran aukaisijoihin on Heikelin ja Suomelan rinnalle nostettava professori Aimo Halila (1912–1998), Yhteiskunnallisen korkeakoulun ja sittemmin Helsingin yliopiston professori. Halilan

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

kiinnostus urheilun historian tutkimiseen liittyi ilmeisesti v. 1953 käynnistyneeseen hankkeeseen SVUL:n historian laatimiseksi; liikuntakasvatuksen historiaan hän oli perehtynyt jo aiemmin.³⁰ Ennen kuin SVUL:n historia ilmestyi v. 1960, Halila oli ehtinyt julkaista monografian Suomen varhaisista voimistelu- ja urheiluseuroista. Tutkimuksen empiirisenä perustana oli SVUL:n seuroista v. 1916 kootut tiedot, joten on selvää, miten Halila päätyi tämän tematiikan pariin. Tekijä luonnehtii tavoitteitaan seuraavasti:

"Seuraavan tutkimuksen tarkoituksena on siis antaa yleiskuva ja ennen kaikkea tuoda julki suomenkielisten miesvoimistelu- ja urheiluseurojen syntyä ja näiden perustajien yhteiskunnallista koostuntaa koskevaa keskeistä aineistoa. Luonnollista on, että aineistossa on yhä aukkoja. Järjestöelämämme yleisen rakenteen ja toiminnan tutkiminen ja historiallisen kokonaiskuvan rungon luominen edellyttävät, että hankitaan mahdollisimman yksityiskohtaisia ja luotettavia tietoja järjestöelämämme tärkeimmiltä aloilta. Näin voidaan vähitellen muodostaa riittävän syvä ja selkeä yleiskuva ja käydä suorittamaan, näin saatua mahdollisimman perusteellisesti koottua aineistoa käyttäen, jatkuvia selvityksiä ja tutkimuksia."³¹

Kuten näkyy, Halila kaavaili jo eräänlaista tutkimusohjelmaa, joka kosketti myös liikuntahistoriaa keskeisellä tavalla. Itse hän julkaisi v. 1958 merkittävän tutkielman Suomen järjestötoiminnan piirijaon synnyn pääpiirteet.³² Opinnäytteiden tasolla liikuntahistoria ei kuitenkaan vakiinnuttanut asemaansa. Halilan kausi Yhteiskunnallisen korkeakoulun historian professorina alkoi v. 1951, ja jo kolme vuotta myöhemmin hän siirtyi Helsingin yliopistoon.³³ Henkilökohtaisena ylimääräisenä professorina Halilalla ei ollut kovin merkittävää roolia laudaturtöiden aihevalinnoissa ja ohjaamisessa. Kun Halila v. 1969 alkoi hoitaa Suomen ja Skandinavian historian professuuria Pentti Renvallin siirryttyä kansleriksi, hänen johdolla valmistui yksi pro gradu urheiluhistorian alalta.³⁴ Aihevalinta oli tutkielman laatijan Ilkka Henttosen oman kiinnostuksen tulosta. Renvall oli edelleen mukana jatkokoulutettavien ohjaamisessa, ja Henttosen työ hyväksyttiin pienin muutoksin liseniaattitutkielmaksi.

Toinen historioitsija, joka julkaisi liikuntahistorian alalta, oli Juhani Paasivirta (1919–1993). Hän oli v. 1959 ASLA-stipendiaat-

una Yhdysvalloissa. Tämän tutkimusmatkan satoa on mm. teos Suomen kuva Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulta 1960-luvulle. Teokseen sisältyy lyhyt luku "Suomen maine urheilumaana Atlantin toisella puolella".³⁵ Samana vuonna kuin kirja ilmestyi, Paasivirta julkaisi Suomen Olympiakomitean myötävaikutuksella mielenkiintoisen kirjasen Suomen osallistuminen Tukholman olympialaisiin v. 1912.³⁶ Myöhemmin Paasivirta palasi urheilun rooliin Suomen kansainvälisen kuvan muovaajana Suomi ja Eurooppa -trilogiassaan.³⁷ Hänet nimitettiin v. 1965 Turun yliopiston poliittisen historian professoriksi. Opinnäytteiden teemaksi urheilun historia ei kuitenkaan hänen johdollaan muodostunut.³⁸

On totuttu sanomaan, että historiallisen perspektiivin huomioon ottaminen ei alkuvaiheessa juurtunut v. 1968 perustetun Jyväskylän yliopiston Liikuntatieteellisen tiedekunnan piiriin. Totta on, että liikuntahistoria ei saanut virkojen muodossa vakinaista asemaa tiedekunnassa. Opetuksen tasolla se kyllä oli alun alkaen mukana.³⁹

Jyväskylän yliopiston historian laitoksen kasvatti Keijo K. Kulha piti lukuvuonna 1966–67 kolme vuotta aiemmin perustetulla liikuntakasvatuksen opintosuunnalla luentosarjan, joka ilmestyi monisteenä nimellä Urheilun kultuurihistoriaa. Kulha oli havainnut selkeästi liikuntahistorian tutkimuksen tilan. Hän kirjoittaa:

"Suppeakin tutustuminen urheiluhistorialliseen tutkimukseen osoittaa, että sitä voidaan arvostella erittäin ankarasti varsinaisen historian kannalta. Pahin epäkohta on siinä, että liikunnan eri muodot ja siinä tapahtunut kehitys on pyritty näkemään itsessään pätevänä, kokonaiskehityksestä irrallisena toimintana. Ainoastaan eräät uusimmat tutkimukset tekevät tässä suhteessa paikkeuksen oikeaan suuntaan."

Kulhan 85 liuskaa käsittävä kirjanen on itse asiassa urheilun maailmanhistoria, jossa lähdetään "vanhojen itämaiden ruumiinkulttuurista", käsitellään sitten urheilua kreikkalaisen kulttuurin kulmakivenä, roomalaisten suhdetta urheiluun, keskiaikaa Euroopassa urheilun näkökulmasta, liikuntaa "sivistyksen uudistamisen kaudella" sekä nykyaikaisen urheilun syntyä. Lopuksi hän esittää katsaukset urheilupaikkoihin ja urheiluhistorian lähteisiin, joita hän kuvasi "synkin värein".⁴⁰

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

Kulhan kiinnostuksella liikuntahistoriaan oli ehkä samanlainen lähtökohta kuin Halilalla aikoinaan, sillä Kulha julkaisi v. 1967 SVUL:n Keski-Suomen piirin historian.⁴¹ Hän ei ilmeisesti pitänyt luentosarjaa myöhemmin ainakaan Liikuntatieteellisessä tiedekunnassa, mutta liikuntahistoriallista opetusta siellä jatkettiin Eija-Leena Wuolion toimesta. Wuolion pitämät luennot keväällä 1970 ilmestyivät monisteena nimellä Suomen liikuntahistoria samana vuonna kuin Kulhankin luennot.⁴²

Urheilu yhteiskunnassa

Helmikuun 26 p:nä 1976 kokoontui Liikuntatieteellisen Seuran ahtaissa tiloissa Korkeavuorenkadulla kahdeksan miestä ja yksi nainen pohtimaan teemaa, joka pöytäkirjassa sai nimekseen "liikuntakulttuurin historian laatiminen". Joukko oli koottu varsin monen tahon edustajista. Puhetta johti seuran puheenjohtaja, Työterveyslaitoksen johtaja Martti J. Karvonen. Helsingin yliopistosta oli professori Aimo Halila, opetusministeriöstä urheilu- ja nuoriso-osaston päällikkö Heikki Klemola, Jyväskylän yliopistosta lehtori Eija-Leena Wuolio. Urheilukirjailija Helge Nygrénin lisäksi paikalla olivat myös urheilujärjestöjä edustaneet Pentti Kurunmäki sekä Arvo Papunen ja Erkki Saarinen.⁴³

Pöytäkirjaa pitänyt seuran pääsihteeri Joel Juppi kirjasi kokouksen kulun tarkasti. Karvonen totesi aluksi, että historiahanke oli ollut "keskustelun alaisena jo useamman vuoden ajan".⁴⁴ Mutta mistä aloite oli seuralle tullut?

Kannattaa panna merkille, että liikuntahistoria ei ollut seuralle aivan vieras alue, sillä niin Kulhan kuin Wuolionkin luennot olivat ilmestyneet sen sarjassa.⁴⁵ Tietääkseni myös Nygrén oli kääntynyt aiemmin seuran puoleen kehottaen sitä myötävaikutamaan urheiluhistorian yleisesityksen aikaansaamiseksi.

Halila ei ollut aloitteen tekijä. Hän esitti kuitenkin kokouksessa pari näkökohtaa, joista ainakin ensimmäisellä ehkä on ollut oma merkityksensä. Halila totesi, että mallia voitaisiin ottaa Jan Lindrothin väitöskirjasta, jossa "menevät urheilututkimus ja kansanliiketutkimus päällekkäin".⁴⁶ Toisaalta hän kertoi, että Turun yliopistossa oli käynnistynyt olympialiikkeen historiaa luotaava tutkimushanke. Suomen historian laudaturseminariin oli siellä muodostettu urheiluhistorian ryhmä, jossa kevätluku-

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

kaudella 1974 tarkastettiin ainakin kolmen pro gradun suunnitelma. Tämä FT Touko Perkon johdolla viritelty hanke¹⁷ ei ehkä vielä ollut muille kuin Halilalle tuttu, mutta ainakin Wuolio on tuntenut Lindrothin väitöskirjan. Itse asiassa juuri Wuolio on nostettava keskeiseksi aloitteen tekijäksi.

Heinäkuussa 1973 perustettiin Zürichissä kansainvälinen urheiluhistoriallinen seura International Association for the History of Physical Education and Sport (HISPA). Sen ensimmäiseksi presidentiksi valittiin zürichiläinen professori Louis Burgener, ja hallitukseen kutsuttiin myös Wuolio. Jo elokuussa samana vuonna Wuolio kirjoitti Liikuntatieteelliselle Seuralle ja informoi uudesta järjestöstä kehottaen seuraa liittymään sen kollektiivijäseneksi.⁴⁸

Liikuntatieteellisessä Seurassa pohdittiin liittymiskysymystä tarkkaan ajatellen nimenomaan HISPAn kattavuutta. Tämä seikka ilmenee kirjeestä, jonka Wuolio lähetti seuran puheenjohtajalle Karvoselle helmikuussa 1974. Hän kertoi siinä HISPAn jäsenistön koostumuksesta ja toiminnasta. Tässä yhteydessä mielenkiintoinen seikka on Wuolion toteamus: "HISPA tuntuu edellyttävän hallituksensa jäseniltä melkoista aktiivisuutta. ... Minun pitäisi kehittää työryhmä Suomen tai/ja Skandinavian liikunta-historiaa varten."⁴⁹

Ennen "työryhmän" perustamista Wuolio ehti osallistua mit-tavaan kansainväliseen kirjahankkeeseen. Tunnetun saksalaisen urheiluhistorian professorin Horst Ueberhorstin johdolla oli v. 1972 alkanut ilmestyä teos *Geschichte der Leibesübungen*. Teoksen viides osa ilmestyi v. 1976, ja Wuolio oli laatinut siihen Suomen liikunnan historiaa käsittelevän osion. Myös Burgener oli kirjoittajia.⁵⁰ Wuolion toimesta jaettiin tässä puheena olevan kokouksen osanottajille abstrakti Burgenerin esityksestä "A new Domain in the History of Civilization", jossa hän vaati historian sisällyttämistä liikuntakasvatukseen.⁵¹

Hankkeen nimeksi vakiintui myöhemmin Liikuntahistorian projekti. Sen johtajana oli v:n 1977 lopulle Halila. Hän oli alun alkaenkin lupautunut tehtävään vain siirtymävaiheen ajaksi. Uudeksi johtajaksi valittiin professori Heikki Ylikangas.⁵² Kun Ylikankaasta tuli v. 1983 Liikuntatieteellisen Seuran hallituksen puheenjohtaja, hän luopui asteittain projektin johdosta. Tällöin vetovastuun otti allekirjoittanut.⁵³ Syksystä 1989 projektin loppuun eli v:een 1992 sen johtajana oli dosentti, myöhemmin

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

Suomen urheiluhistoriallisen seuran johtoa tutustumassa Tallinnan vanhaan kaupunkiin 1997 ensimmäisen suomalais-virolaisen urheiluhistorian seminaarin jälkeen. Vasemmalta puheenjohtaja Leena Laine, varapuheenjohtaja Seppo Hentilä ja sihteeri Kenth Sjöblom. (Kuva Kenth Sjöblom)

professori Seppo Hentilä.⁵⁴ Viimeksi mainittuna vuonna perustettiin – tavallaan jatkamaan projektin viitoittamilla linjoilla – Suomen Urheiluhistoriallinen Seura/Finlands Idrottshistoriska Förening.⁵⁵

Tässä ei ole mahdollista laajasti selostaa projektin perustavassa kokouksessa helmikuussa 1976 käytyä keskustelua. Sen sijaan esitän Jupin laatiman yhteenvedon siitä. Sen mukaan ”nähtävissä olevia tehtäviä” olivat mm. ”dokumentoinnin ja arkistoinnin järjestäminen” ja ”suullisen sanoman taltioiminen”. Liikuntahistoriaa kirjoitettaessa oli otettava huomioon erilaiset tarpeet eli laadittava monografioita ja käsikirjatyyppisiä julkaisuja sekä ”oppikirjatyyppinen suuren yleisön käyttöön sopiva teos”.⁵⁶

Projektin alkuperäisten tavoitteiden voi sanoa toteutuneen erinomaisesti. Menestyksen takuista olivat tärkeitä viime kädessä Klemolan varmistama opetusministeriön rahallinen tuki sekä Liikuntatieteellisen Seuran tarjoamat organisatoriset palvelut.⁵⁷

Pitkällä tähtäimellä merkittävin saavutus oli varmaankin Suomen Urheilun Keskusarkiston aikaansaaminen. Arkiston suunnittelu oli projektin työssä keskeistä Ylikankaan kaudella; arkisto perustettiin v. 1985.⁵⁸ Projekti tuotti joukon monografioita.⁵⁹ Kalervo Ilmasen ja Touko Voutilaisen tutkimusvoimistelunopettajien koulutuksesta valmistui sekin kiinteässä yhteydessä projektiin,

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian tutkimuksen ja opetuksen kaudet Suomessa

Suomen urheiluhistoriallisen seuran kunniajäsen professori Antero Heikkinen pitämässä juhlavesitelmää Jyväskylässä 21.11.2002. (Kuva Kenth Sjöblom)

sainoin Terho Paltamon tutkimus talviolympialaisten kansainvälistymisestä. Erkki Laitisen ja Erkki Vasaran laatimat lajihistoriat valmistuivat nekin osaltaan projektin myötävaikutuksella.⁶⁰

Tarkennettaessa syksyllä 1981 projektin tavoitteenasettelua Ylikangas bahmotteli aiempien tutkimusten rinnalle tutkimusta, "jossa luodaan ongelmalle sellainen selittävä yleinen teoria, että se sopivasti koskettaa myös nykypäivää". Yhdeksi teemaksi kaavailtiin laajaa kysymystä, miksi Suomesta tuli urheilun suurvalta.⁶¹ Vuonna 1989 ilmestyikin Reijo Häyrisen ja Leena Laineen tutkimus Suomi urheilun suurvaltana.⁶²

Syksyllä 1979 TUL käynnisti työläisurheilun historia -hankkeen, jonka tuloksena ilmestyi Hentilän laatima mittava trilogia.⁶³ Hanke oli erillinen, mutta Hentilä osallistui projektin järjestämään symposiumiin jo joulukuussa 1980.⁶⁴ Hentilä toimi sittemmin myös projektin johtajana.

Projektin johtoryhmän pitkäaikainen jäsen Tero Tuomisto laati v. 1985 oppaan urheiluseuran historiikin laatijalle Kyllä ennen urheiltiin.⁶⁵ Osin projektin välityksellä uusia virikkeitä saanut Wuolio julkaisi v. 1982 luentomonisteeseensa verrattuna huomattavasti laajemman ja monipuolisemman oppikirjan Suomen liikuntahistoria.⁶⁶ Projektin keskeisen alkuperäisen tavoitteen, Suomen urheilun historian yleisesityksen suunnittelu

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian tutkimuksen ja opetuksen kaudet Suomessa

käynnistettiin toden teolla v. 1984.⁶⁷ Kahdeksan vuotta myöhemmin valmistui sitten Hentilän johdolla 502-sivuinen Suomi uskoi urheiluun.⁶⁸

Missä määrin Liikuntahistorian projektin piirissä toimineilla tutkijoilla oli keskenään yhtäläisiä näkemyksiä liikuntahistorian tavoitteista ja tutkimustavasta? Katson, että niitä todella on löydettyävissä.

Maaliskuun lopulla 1979 Liikuntahistorian projekti järjesti tutkijasymposion Urheilumuseon suojissa. Symposiossa pitämäni alustus "Liikunnan historian tutkimuksesta" painettiin Stadionissa samana vuonna.⁶⁹ Otan siitä esiin muutaman näkökohdan. Erityisesti tutkimuksen tavoitteenasettelua koskevat ajatukset ovat siinä pitkälti samoja, joita esitin v. 1977 alussa projektin tutkijatapaamiseen laatimassani promemoriassa "Liikuntahistorian tutkimusprojektin käynnistämisestä".⁷⁰

Jaottelin kirjallisuuden, jonka kohteena olivat liikunnan vaiheet Suomessa, viiteen ryhmään: sankarikertomuksiin kuten tähtiurheilijain elämäkertoihin, laji- ja tuloshistorioihin, historiikkeihin, tutkimuksiin ja oppikirjoihin. Katsoin, että tutkimuksen näkökulmasta myös kaikilla muilla ryhmillä oli oma merkityksensä. Esimerkiksi historiikeissa "kutoutuu tilkkutäkki, joka on monella historian osa-alueella tutkimuksen tärkeä ainesosa. Liikunnan historiassa se on erityisen tärkeä lähesuhteista johtuen."

Liikuntahistoriallisiksi tutkimuksiksi määrittelin "esitykset, jotka ovat tavoitteiltaan ja menetelmiltään yhtäläisiä muiden historiallisten tutkimusten kanssa". Korostin, ettei historiantutkimuksella ole "yhtä ja yleisesti hyväksyttyä päämäärää". Silti on erilaisilla historiallisilla tutkimuksilla kuitenkin yhteisiä lähtökohtia kuten "eräänlainen kysymyksenasettelun yleisyys". Tavoitteena historiallisissa tutkimuksissa on "ainakin periaatteessa tutkitun ilmiön tai tapahtumakokonaisuuden tarkka kuvaaminen ja selittäminen pyrkimättä ennalta rajaamaan selittäviä tekijöitä – sanokaamme vaikkapa liikuntaan liittyvien ilmiöiden piiriin."

Edellä sanotun perusteella määrittelin tavoitteet, joiden mielestäni tuli sisältyä jokaiseen liikuntahistorialliseen tutkimukseen: "mikä on liikunnan funktio yhteiskunnassa sekä miten ja miksi sen funktio on muuttunut?" Toiseksi tutkimuksen tuntuimerkiksi esitin riittävän vahvan empiirisen perustan ja pohdin, mikä tilanne oli liikuntahistorian näkökulmasta.

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

En nosta alustustani tässä esille siksi, että sillä olisi ollut suurta vaikutusta liikuntahistorian tutkimuksen suuntaan. Sen sijaan katson sen edustavan paradigmaattista ajattelua, joka ylisummaan oli varsin yleinen liikuntahistoriallisen tutkimuksen piirissä 1970-luvun lopulla ja seuraavalla vuosikymmenellä. Katsottakoon muutamaa esimerkkiä projektin piirissä tehdystä tutkimuksesta.

Monografiani Kansallisurheilun suuri nousu saatteessa totean:

"Tässä tutkimuksessa pyrin etsimään vastausta kysymykseen, mikä oli urheilun asema suomalaisessa yhteiskunnassa maailmansotien välisenä aikana. Miten laajaa urheiluharrastus oli ja mihin sillä pyrittiin? Mitkä olivat urheilutoiminnan tavoitteiden ja muiden yhteiskunnallisten päämäärien väliset yhteydet?"

Edelleen totesin, että työekonomisista syistä rajaudun vain yhteen urheilulajiin, hiihtoon, jota pidin asettamieni kysymysten näkökulmasta ehkäpä keskeisenä lajina.⁷¹

Laineen laajan tutkimuksen Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys ruumiinkulttuurin alueella Suomessa v. 1856–1917 johdannossa tekijä kuvailee tavoitteitaan näin:

"Tavoitteena on ollut kuvata järjestöjen kehitystä prosessina. Yhden osan siitä muodostaa ruumiinkulttuuria leimanneiden ruumiinharjoitusten tavoitteiden ja muodon muutos, jonka heijastuminen järjestäytymiseen on pyritty osoittamaan. Edelleen järjestöjen kehitys on pyritty kytkemään Suomen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kehitykseen: on pyritty osoittamaan, kuinka järjestäytyminen liittyi ja vagoi suomalaisen yhteiskunnan nopeaan poliittiseen ja kulttuuriseen muutokseen siirryttäessä maatalousvaltaisesta teollistuvaan yhteiskuntaan, sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan ja vihdoin valtiolliseen demokratiaan kansanedustuslaitoksen kautta. Yhden tärkeän punaisen langan kehityksessä muodostava Venäjä-Suomi-asetelman luoma kansallinen taistelu ja maan sisäinen kulttuuritaistelu (fennomaanitruotsinkielinen eliitti)."⁷²

Yhteiskuntahistoriallinen painotus näkyy vahvasti myös Ilmasen kirjoittamassa osiossa teoksessa *Jumpasta tiedekunnaksi*.⁷³

Hentilä puolestaan toteaa trilogiansa ensimmäisessä osassa, että hänen tutkimuksensa painottuu "yhtäältä työväen urheiluliikkeen

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

luonteeseen joukkoliikkeenä ja osana koko työväenliikettä, toisaalta työväen urheiluliikkeen asemaan koko suomalaisen liikuntakulttuurin ja urheilupolitiikan kehityksessä.”⁷⁴

Urheilun ja yhteiskunnan välisten suhteiden tutkiminen painottui myöhemminkin 1980-luvun tutkimuksessa vahvasti. Tämän suuntaisesti virittyi myös projektin lopputuote Suomi uskoi urheiluun, kuten Hentilä kirjan johdannossa toteaa:

*”... kysymyksenasettelu ja tarkastelutapa on lähinnä yhteiskuntahistoriallinen. Urheilu ja liikunta on koetettu asettaa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin kehyksiinsä. Seuraava askel ja tehtävä liikuntahistorian tutkimuksena olisi varsinaisen urheilun ja liikunnan kulttuurihistorian kirjoittaminen; sellaisena tekijät eivät tätä kirjaa toki rohkene kaupitella.”*⁷⁵

Liikunta kulttuurissa

Kuten Hentilä totesi, näköalat liikuntahistoriallisen tutkimuksen suuntaamisessa olivat v. 1992 jo selkeästi toisenlaiset kuin Liikuntahistorian projektin käynnistämisen aikoihin.⁷⁶ Muutoksen taustaa ja ilmentymiä on tässä mahdollista valottaa vain muutamalla piirrolla.

Yhteisenä keskeisenä tekijänä pitäisin alan tutkimuksen kansainvälisen kontaktipinnan laventumista. Heikel oli 1800-luvun lopulla hyvin perillä liikuntahistoriallisenkin tutkimuksen tilasta Euroopassa, mutta sittemmin kontaktit ohentuivat. Tämä seikka ei koskenut vain Suomea, vaan ylipäätään vasta 1970-luku oli akateemisen liikuntahistoriallisen tutkimuksen läpimurron aikaa, jolloin alkoivat kutoutua myös kansainvälisten kontaktien verkot.⁷⁷ HISPAA vanhempi alan järjestö The International Committee for the History of Physical Education and Sport (ICOSH) oli perustettu jo v. 1967 Prahassa. Vuonna 1989 HISPAA ja ICOSH yhdistyivät nimellä The International Society for the History of Physical Education and Sport (IHPES).⁷⁸ Suomalaiset tutkijat, ennen muuta Wuolio ja Laine, olivat kansainvälisten kontaktien luomisessa vahvasti mukana.⁷⁹ Tämän seurauksena LTS järjesti tutkijoiden kanssa Turussa vuonna 1992 paljon tunnistusta saaneen kansainvälisen urheiluhistoriallisen seminaarin ”Sport and cultural minorities”. Kontaktien seurauksena valmistui myös Suomen ensimmäinen liikuntahistorian alan väitöskirja.

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
operuksen kaudet
Suomessa

ISHPESin seminaari "Sport and Cultural Minorities" Turussa kesäkuussa 1992 oli yksi Opetusministeriön ja LTS:n urheiluhistoria-projektin päättötapahtumia. Kahvitaulla Jan Lindroth Ruotsista (vasemmalla) sekä norjalaiset Gerd von der Lippe ja Kristen Mo. (Kuva Leena Nieminen)

Henrik Meinander, joka toimi perusopintojensa vaiheessa Laineen tutkimusapulaisena Liikuntahistorian projektissa, opiskeli Glasgowissa kuuluisan urheiluhistorian tutkijan James Manginin johdolla. Meinanderin väitöskirja *Towards a bourgeois manhood* valmistui v. 1994.⁸⁰

Liikuntahistorian tutkimuksen yhteiskuntahistoriallinen painotus oli yhdeltä osaltaan selvästi sosiologian vaikutusta. Urheilu oli sosiologioiden piirissä ollut jo kauan tutkimuskohteena, ja esimerkiksi Paavo Seppänen⁸¹ ja Pauli Vuolle⁸² olivat tarkastelleet sitä myös historiallisessa perspektiivissä. Mutta nimenomaan liikuntahistorian näkökulmasta ns. historiallisen sosiologian esiinmarssi oli 1980-luvulla merkityksellinen seikka, sillä se loi historioitsijoiden ja sosiologioiden väliseen kommunikaatioon uudenlaista kosketuspintaa.⁸³ Konkreettisesti tämä seikka näkyy Hannu Itkonen väitöskirjassaan *Kenttien kutsu*. Itkonen oli tuolloin jo pitkään tehnyt yhteistyötä joensuulaisen historioitsijan Arto Nevalan kanssa, mistä on osoituksena heidän julkaisemansa *Varkauden Tarmon historia*.⁸⁴

Molemmat edellä mainitut tekijät ovat epäilemättä myötävaikuttaneet siihen, että liikuntahistoriallisen tutkimuksen kenttä on kohteiltaan monipuolistunut tuntuvasti. En edes yritä kuvata tätä kirjoa joka suhteessa. Totean vain yhden piirteen, joka näyt-

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian tutkimuksen ja opetuksen kaudet Suomessa

*ISHPESin Turun
seminaari risteili
Ukko-Pekka-laivalla
Aurajoella ja pisti
laiturilla tanssiksi
Pentti-Oskari
Kankaan yhtyeen
säestyksellä.
Kanadalainen
Michael Salter ja
Gerd von der Lippe
valsaavat. (Kuva
Leena Nieminen)*

täisi olevan niille yhteistä: liikuntakulttuurin historiaa tarkastellaan niissä muusta kuin kilpaurheilun näkövinkkelistä. Yksi merkittävä avaus tässä mielessä olivat Tanskaan kotiutuneen Henning Eichbergin tutkimukset.⁸⁵ Suomeksi Eichbergin tekstejä toimittivat jyvaskyläläiset liikunnan tutkijat Esa Sirosen johdolla v. 1987. Kuvaava on sen yhden osion otsikko: "Ruumiinkulttuurin trialektiikka. Ei yksi eikä kaksi – vaan (vähintään) kolme urheilua". Eichberg puhuu kolmesta ruumiinkulttuurin mallista – suoritusmallista (tulosurheilu), terveysmallista ja ruumiinkokemisen mallista.⁸⁶

Tulosurheilun siirtyminen syrjemmälle näkyy esimerkiksi naisten liikuntaharrastusta koskevassa tutkimuksessa.⁸⁷ Vasaran väitöskirjan Valkoisen Suomen urheilevat soturit kohteena olevan suojeluskuntaurheilun ensisijainen tavoite oli maanpuolustuksellinen.⁸⁸ Harri Salimäki puolestaan tutkii väitöskirjassaan Isänmaan ja urheilu-uskon mies urheilun kehkeytymistä Lauri Pihkalan elämänkatsomuksen kulmakiveksi.⁸⁹ Kansanomaisen liikunnan perinteissä, joita Suomessa on tutkittu ennen muuta Jyvaskylän yliopistossa, kilpailun elementti on vain yksi aspekti.⁹⁰ Omassa tutkimuksessani Terveiden ja ilon tähden tarkastellaan aikaa "ennen voittajia", säätyläisten harjoittamaa terveyslääkintää.⁹¹

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

Liikuntahistoria alkoi historian laitoksilla vakiinnuttaa asemaansa opinnäytteiden kohteena 1980-luvulla, kuten oheisesta asetelmasta voi päätellä. Sen tiedot on hankittu edellä viitteessä 34 mainitusta opinnäyteluettelosta sekä historian laitosten omista luetteloista. Luvut eivät varmasti ole tarkkoja, mutta ainakin kehityksen suunnan ne kertovat. Vuosina 1969–1999 historian laitoksilla on liikuntahistorian alalta valmistunut pro gradu- ja sivulaudaturtutkielmiä seuraavasti:

	HY	OY	TaY	JY	TuY	JoY
1969 – 69				1		
1970 – 74	1					
1975 – 79	1		1	1	3	1
1980 – 84			3	3	2	2
1985 – 89	1		1	4	1	8
1990 – 94	1		3		4	11
1995 – 99	2	1		1	4	7

(HY=Helsingin yliopisto, OY=Oulun yliopisto, TaY=Tampereen yliopisto, JY=Jyväskylän yliopisto, TY=Turun yliopisto, JoY=Joensuun yliopisto)

Teeman aseman vakiintuminen näkyy myös jatkotutkintojen tasolla. Sivuutan tässä lisensiaattitutkielmat, sillä niistä ovat tietoni kovin hatarat. Helsingin yliopistossa valmistuneet Meinanderin, Vasaran ja Salimäen väitöskirjat on jo mainittu. Liikuntahistori-aa sivuavista teemoista ovat Jyväskylän yliopistossa väitelleet ainakin Ilmanen, Juppilä ja Sironen.⁹²

”Ymmärtääkseen oikein voimistelun merkityksen ja tavoitteen sekä parhaan tavan harjoittaa sitä on epäilemättä hyödyllistä tutustua sitä koskeviin erilaisiin näkemyksiin ja voimistelussa käytettyihin menetelmiin eri maissa ja eri aikoina.”⁹³ Nämä Heikelin miltei 100 vuotta sitten kirjoittamat sanat ovat edelleen ajankohtaiset.

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

Lähdeviitteet

- ¹ Heikel, Viktor, *Gymnastikens historia. Helsingfors 1905–09, Företal*. Liikuntahistorian tutkimuksen varhaisia vaiheita Suomessa on käsitelty monessakin yhteydessä. Katso esimerkiksi Laine, Leena, *Forskningsprojektet för Finland idrottshistoria – en rapport om ansträngingar för en vetenskapligare forskning i idrottshistoria*. Svenska idrottshistoriska föreningens årskrift 1981. Helsingborg 1981, 93–97 ja Sjöblom, Kenth, *Finlands idrotts historia – en idrottshistorisk dragkamp*. Historisk Tidskrift i Finland 1/1991, 64–82.
- ² Heikel 1905–09, Företal; Klaus U. Suomela, Viktor Heikel suomalaisen liikuntakasvatuksen luoja. Porvoo 1953, 276 seur.
- ³ Vertaa Suomela 1953, 276–277.
- ⁴ Sama, 16 seur.
- ⁵ Heikel 1905–09.
- ⁶ Sama.
- ⁷ Sama, 97, 148–182, 721–726.
- ⁸ Suomela 1953, 285 seur. Kilpaurheilun läpimurrosta Suomessa katso esimerkiksi Salimäki, Harri, *Isänmaan ja urheilu-uskon mies*. Lauri Pihkala modernin urheiluaatteen esitaistelijana. *Bibliotheca historica* 62. Helsinki 2000, 114 seur.
- ⁹ Wiskman, Ivar, *Idrotten i Finland i början af tjugonde seklet 1–4*. Helsingfors 1904–06; teos ilmestyi suomeksi v. 1907.
- ¹⁰ Pihkala, Lauri, *Urheilijan opas*. Jyväskylä 1908. Pihkala kutsuu otsikkosivulla itseään kirjan ”toimittajaksi” ja luettelee kuusi ”avustajaa”. Teksti on kuitenkin ilman muuta Pihkalan laatima.
- ¹¹ Vertaa Salimäki 2000, 141–142.
- ¹² Pihkala 1908, Alkulause.
- ¹³ Sama, 1–93.
- ¹⁴ Sama, 2–21, 35 seur.
- ¹⁵ Sama, 33, 93.
- ¹⁶ Ilmanen, Kalervo ja Voutilainen, Touko, *Jumpasta tiedekunnaksi*. Suomalainen voimistelunopettajakoulu 100 vuotta. Liikuntatieteellisen Seuran (jatkossa: LTS) julk. 84. Helsinki 1982, 95.
- ¹⁷ Suomela, Klaus U., *Urheilun ja voimistelun historia 1–3*. Porvoo 1923–29.
- ¹⁸ Suomela 1 1923, 7.
- ¹⁹ Suomela 1 1923, omistus ja 8.
- ²⁰ Suomela 3 1929, takakannen teksti.
- ²¹ Suomela, Klaus U., *Suomen urheilun historia 1*. Helsinki 1944.
- ²² Suomela 1953.
- ²³ Suomela, Klaus U., *Urheilun maailmanhistoria*. Helsinki 1953, 5.
- ²⁴ Sama.
- ²⁵ Sama, 6.
- ²⁶ Suomen Liikuntahistorian projekti (jatkossa: LHP), *Kirjeet etc. 1974–81*. Suomen Urheiluarkisto (jatkossa: SUA), Helsinki.

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

- ²⁷ Stejskal, Maximilian, *Folklig idrott. En etno-sociologisk undersökning av den finlandssvenska allmogens manliga friluftsslekar, särskilt under sommarhalvåret, deras miljö och tradition i belysning av idrottens allmänna historiska förändringar och sociala betydelse*. Borgå 1954, 7.
- ²⁸ Sama, 7, 21–26.
- ²⁹ Suomen kulttuurihistoria 4. Jyväskylä 1936, 485–498.
- ³⁰ Halila, Aimo ja Sirmeikkö, Paul, Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto SVUL 1900–1960. Vammala 1960, teoksen toimittajan Kallio Kotkaksen laarima Johdanto. Liikuntakasvatuksen historian osalta katso Halilan teosta Suomen kansakoululaitoksen historia 2. Turku 1949, 276–282; 3. Turku 1949, 224–229 ja 4. Turku 1950, 190–196.
- ³¹ Halila, Aimo, Suomen miesvoimistelu- ja urheiluseurat vuoteen 1915. Suomenkielisten miesvoimistelu- ja urheiluseurojen synnystä, perustajien yhteiskunnallisesta koostunnasta ja emäseuroista. Historiallisia tutkimuksia 53. Forssa 1959, 11.
- ³² Halila, Aimo, Suomen järjestötoiminnan piiriäön synnyn pääpiirteet. Historiallinen Arkisto 56 1958, 32–122.
- ³³ Rasila, Viljo, Yhteiskunnallinen korkeakoulu 1925–1966. Acta Universitatis Tamperensis ser. B vol. 7. Porvoo 1973, 116.
- ³⁴ Henttonen, Ilkka, Lappeenrannan jää- ja jalkapalloilu 1910–1970. Historiallissosiologinen tutkimus. Katso Luettelo Suomen ja Skandinavian historiaa koskevista oppinnäytteistä Suomessa 1967–1981. Helsingin yliopisto, historian tutkimus- ja dokumentaatiolaitos. Tiedonantoja V/1983, 177.
- ³⁵ Paasivirta, Juhani, Suomen kuva Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulta 1960-luvulle. Ääriviivoja. Porvoo 1962, 90–93.
- ³⁶ Paasivirta, Juhani, Suomen osallistuminen Tukholman olympialaisiin v. 1912. Diplomaattisia selvittelyjä. Suomen Olympiakomitean julkaisuja. Helsinki 1962.
- ³⁷ Katso erityisesti Paasivirta, Juhani, Suomi ja Eurooppa 1914–1939. Helsinki 1984, 320–325, 458–465.
- ³⁸ Turun yliopiston poliittisen historian pro gradut, lisensiaattitutkielmat ja väitöskirjat löytyvät yliopiston verkkosivuilta.
- ³⁹ Liikuntakasvatuksen historiaa oli Jyväskylässä tutkittu oppinnäytteiden tasolla jo aiemminkin. Katso esimerkiksi Ikonen, Aarne, Liikuntakasvatus ja sen opetuksen kehitys kansakouluissamme (1956) ja Aune Kuusela, Fyysisen kasvatuksen uudistuspyrkimyksiä maamme kansakouluissa itsenäisyytemme aikana (1960).
- ⁴⁰ Kulha, Keijo K., Urheilun kulttuurihistoriaa. LTS:n julk.11. Iisalmi 1970; liikuntakasvatuksen opintosuunnasta Katso Ilmanen ja Voutilainen 1982, 260–262.
- ⁴¹ Kulha, Keijo K., SVUL Keski-Suomen piiri 1907–1967. Jyväskylä 1967.
- ⁴² Wuolio, Eija-Leena, Suomen liikuntahistoria. LTS:n julk. 17. Iisalmi 1970.
- ⁴³ Liikuntakulttuurin historian laatimista suunnittelevan työryhmän kokous 26.2.1976, LTS:n arkisto, Helsinki. Jatkossa viitataan Liikuntahistorian projektiin pöytäkirjoihin lyhenteellä LHPptk. Myös ne ovat Seuran arkistossa, ja kopiot niistä ovat myös Suomen urheiluarkistossa.
- ⁴⁴ Sama.

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

- ⁴⁵ Itse asiassa myös Klaus U. Suomelan elämäkerta Ivar Wilskmanista ilmestyi v. 1954 Seuran sarjassa. Se oli Suomen urheiluakatemia julkaisuja N:o 1. LTS:n nimenä oli v. 1946–55 Suomen urheiluakatemia. Katso Heikkinen, Antero, Liikuntatieteellinen Seura 50 vuotta 1933–83. LTS:n julk. 89. Lappeenranta 1983, 22–28.
- ⁴⁶ Lindrothin väitöskirja *Idrottens väg till folkörelse. Studier i svensk idrottsörelse till 1915* tarkastettiin Uppsalan yliopistossa v. 1974. Lindroth oli yhtenä puuhamiehenä, kun Ruotsissa perustettiin v. 1976 Svenska idrottshistoriska föreningen. Katso Svenska idrottshistoriska föreningens årskrift 1981, 158–160.
- ⁴⁷ LHP:n tutkimussuunnitelmat 1974–79. SUA. Turun yliopistossa valmistui v. 1976 Juhani Juvelan pro gradu Helsingin olympialaiset – kisoja edeltänyt tiedotustoiminta ja Suomi-propaganda. Katso Luettelo Suomen ja Skandinavian historiaa koskevista opinnäytteistä Suomessa 1967–1981, 177. Touko Perko kirjoitti Päiviö Tommilan johdolla laadittuun Suomen kulttuurihistoriaan (3, 1982, 577–592) artikkelin *Urheilu- ja liikuntakulttuuri*.
- ⁴⁸ HISPAn julkaisema Bulletin v. 1974; Eija-Leena Wuolion kirje LTS:lle 7.8.1973. LTS:n arkisto: Kansainväliset asiat 1973–82. Fa: 1.
- ⁴⁹ Eija-Leena Wuolio Martti J. Karvoselle 13.2. 974. Viitteessä 48 mainittu arkisto.
- ⁵⁰ *Geschichte der Leibesübungen* 5. Hrsg. von Horst Ueberhorst. Verlag Bartels & Wernitz KG 1976, 40–64 (Wuolio) ja 161–187 (Burgener).
- ⁵¹ LHPptk 26.2.1976, liite.
- ⁵² LHPptk 23.4.1976, 8.11.1977.
- ⁵³ LHP ptk 16.12.1982, 15.12.1983.
- ⁵⁴ LHPptk 14.9.1989.
- ⁵⁵ Antero Heikkinen ja Arto Nevala, Lukijalle. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1994. Toim. Arto Nevala, 6–7.
- ⁵⁶ LHPptk 26.2.1976.
- ⁵⁷ Vertaa. Laine 1981, 98 seur.
- ⁵⁸ LHPptk, esimerkiksi 8.11.1977, 19.5.1978, 13.9.1978, 26.1.1979, 30.5.1979, 28.4.1981, 26.5. 1981, 14.10.1981 ja 30.11.1981; Jaana af Hällström ym., Ajasta ikuisuuteen. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1994, 201.
- ⁵⁹ Heikkinen, Antero, *Kansallisurheilun suuri nousu. Suomen hiihtourheilun laajuus, yhteiskunnalliset tavoitteet ja merkitys 1918–1940*. Lappeenranta 1981; Koivusalo, Irja, *Voimistelu maamme oppikoulujen oppiaineena vuosina 1843–1917*. Lappeenranta 1982; Laine, Leena, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys ruumiinkulttuurin alueella Suomessa v. 1856–1917 1–2*. Lappeenranta 1984. Monografiat ilmestyivät LTS:n sarjassa (n:ot 82, 83 ja 93 A–B).
- ⁶⁰ Ilmanen ja Voutilainen 1982, 8. Paltamo, Terho, *Talviolympialaisten kansainvälistyminen v. 1924–84. Yleisen historian lisensiaattitutkielma* 1985. Joensuu yliopisto. Laitinen, Erkki, *Pesäpallo – kansallispeli 60 vuotta*. Saarijärvi 1983, 7; Vasara, Erkki, *Suomen ratsastusurheilun historia*. Rauma 1987, 10–12.

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

- ⁶¹ LHPptk 24.9.1981. Ylikangas ja Kalervo Ilmanen julkaisivat v. 1982 artikkelin Miksi Suomi on urheilun suurvalta? Teoksessa *Citius Altius Fortius. Suomen Olympiayhdistys 1907–1982*. Toim. Helge Nygén. Helsinki, 32–45.
- ⁶² Häyrinen, Reijo ja Laine, Leena, Suomi urheilun suurvaltana. Toim. Erkki Vasara. LTS:n julk. 115. Vammala 1989.
- ⁶³ Hentilä, Seppo, Suomen työläisurheilun historia 1–3. Hämeenlinna 1982–87. Hankkeen taustasta ks 1, 5.
- ⁶⁴ Symposiosta 12.12.1980, johon osallistui myös Jan Lindroth, katso LHPptk 16.12.1980.
- ⁶⁵ Tuomisto, Tero, Kyllä ennen urheiltiin. Lappeenranta 1985. LTS:n julk. 104.
- ⁶⁶ Wuolio, Eija-Leena, Suomen liikuntahistoria. LTS:n julk. 88. Helsinki 1982, 9; Vertaa LHPptk, esimerkiksi 23.4.1976 ja 29.1.1982.
- ⁶⁷ Katso LHPptk 13.6.1984 ja liitteenä oleva muistioni ”Liikuntahistorian tutkimusprojektin tulevaisuuden tavoitteet” sekä 14.5.1986.
- ⁶⁸ Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toim. Teijo Pykkönen. LTS:n julk. 131. Helsinki 1992.
- ⁶⁹ LHP:n tutkijasymposio 30.3.1979; Antero Heikkinen, Liikunnan historian tutkimuksesta. *Stadion* 3/79, 104–106.
- ⁷⁰ LHP: Kirjeet etc. 1974–81. SUA; Laine 1981, 98–99; vertaa Heikkinen, Antero, Urheilijat ja heidän yhteisönsä – Haapaveden hiihtomenestyksen tausta Suomen hiihtourheilun alkuvaiheessa. Oulun Historiaseuran julk. V. Oulu 1977, 83–84, 116.
- ⁷¹ Heikkinen 1981, II.
- ⁷² Leena Laine I 1984, Johdanto.
- ⁷³ Ilmanen ja Vuottilainen 1982, 13–173.
- ⁷⁴ Hentilä I 1982, 17.
- ⁷⁵ Suomi uskoi urheiluun, 15.
- ⁷⁶ Vertaa Heikkinen, Antero, Suomalainen liikuntatutkimus – historioiden näkökulma. Teoksessa *Urheiluseura. Juuret mullassa – tukka tuulassa*. Toim. Hannu Itkonen ja Arto Nevala. Jyväskylän yliopiston liikunnan sosiaalitieteiden laitos. Tutkimuksia No 58. Jyväskylä 1993, 1–6.
- ⁷⁷ Katso esimerkiksi Ueberhorst, Horst, *Sinn und Aufgabe einer Sportgeschichte in der modernen Geschichtswissenschaft*. Teoksessa *Geschichte der Leibesübungen* 3/1. Hrsg. von Horst Ueberhorst. Verlag Bartels & Wernitz 1980, 7–25.
- ⁷⁸ Ks esimerkiksi internet: <http://www2.umist.ac.uk/sport/ishpes2.html>.
- ⁷⁹ Pikakuvan kansainvälisistä kontakteista 1980-luvun alusta nykypäiviin liikuntahistorian alalla voi luoda vuodesta 1981 ilmestyneestä vuosikirjasta *Svenska idrottshistoriska föreningens årskrift*, jossa on säännöllisesti raportoitu alan kansainvälisistä kongresseista, seminaareista ym. ja kerrottu usein myös suomalaisten osallistumisesta.
- ⁸⁰ Meinander, Henrik, *Towards a Bourgeois Manhood. Boy's Physical Education in Nordic Secondary Schools 1880–1940*. *Commentationes Scientiarum Socialium* 47. Helsinki 1994, 9–10.
- ⁸¹ Katso esimerkiksi Seppänen, Paavo, *Sport Success and the Type of Culture*. Helsinki 1968.

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa

- ⁸² Vuolle, Pauli, *Urheilu elämänsisältönä: menestyneiden urheilijoiden elämänpäiväkirjoja vuosina 1917–1927*. Jyväskylä 1977.
- ⁸³ Katso esimerkiksi Smith, Dennis, *The Rise of Historical Sociology*. Polity Press & Basil Blackwell 1991.
- ⁸⁴ Itkonen, Hannu, *Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Tampere 1996; Hannu Itkonen ja Arto Nevala, *Tarmon tarina*. Varkauden Tarmon kahdeksan vuosikymmentä. Jyväskylä 1992.
- ⁸⁵ Katso esimerkiksi Ueberhorst 1980, 21 ja Meinander, Henrik, *Idrottshistorisk forskning i Norden: traditioner och trender 1970–1990*. *Historisk Tidskrift för Finland* 1/1991, 95.
- ⁸⁶ Eichberg, Henning, *Liikuntaa harjoittavat ruumiit*. (Suom. Esa Sironen ym.) Jyväskylä 1987, 49 seur; Vertaa Heikkinen, Antero, *Urheilu kansan yhdistäjänä ja erottajana*. *Liikunta ja Tiede* 24 1987, 275–276.
- ⁸⁷ Katso esimerkiksi Laine, Leena ja Sarje, Aino, *Suomalaisen naisvoimistelun maailmat*. Helsinki 2002. Laine, Leena, *Työväen urheiluliikkeen naiset*. Otava 2000.
- ⁸⁸ Vasara, Erkki, *Valkoisen Suomen urheilijat soturit*. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939. *Bibliotheca historica* 23. Vammala 1997.
- ⁸⁹ Salimäki 2000.
- ⁹⁰ Katso esimerkiksi Pekka Kärkkäisen artikkeli *Voimainkoetuksia ja kisailuja teoksessa Suomi uskoi urheiluun*, 19–42.
- ⁹¹ Heikkinen, Antero, *Terveyden ja ilon tähden*. Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla. *Historiallisia tutkimuksia* 159. Jyväskylä 1991.
- ⁹² Ilmanen, Kalervo, *Kunnat liikkeellä*. Kunnallinen liikuntahallinto suomalaisen yhteiskunnan muutoksessa 1919–1994. *Studies in Sport, physical Education and Health* 43. Jyväskylä 1996. Juppilä, Joel, *Suomen julkinen liikuntapolitiikka valtionhallinnon näkökulmasta vuosina 1917–1994*. *Studies in Sport, physical Education and Health* 36. Jyväskylä 1995. Sironen, Esa, *Urheilun aika ja paikka*. *Research Reports on Sport and Health* 100. Jyväskylä 1995.
- ⁹³ Heikel 1905–09, *Företal*.

Antero Heikkinen

Liikuntahistorian
tutkimuksen ja
opetuksen kaudet
Suomessa